

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗЛОЧИНИ

Негативні явища в економіці (нестабільний розвиток виробництва, низький життєвий рівень людей, інфляція тощо), соціальній сфері (низька культура частини населення, культ збагачення будь-яким чином в тому числі кримінальним) прямо впливають на якісні характеристики злочинності, і в першу чергу - організовану. Відточується кримінальний професіоналізм учасників організованих злочинних угруповань, а вчинювані ними злочини набувають агресивності, жорстокості та зухвалості. Набувають поширення такі види злочинної діяльності як торгівля людьми, наркотиками, зброєю, вибуховими речовинами, стратегічною сировиною, убивства на замовлення та інші тяжкі злочини.

В таких умовах особливого значення набуває дослідження проблеми використання спеціальних знань в процесі розкриття і розслідування злочинів, і особливо в процесі перевірки заяв та повідомлень про злочини.

Не викликає сумніву, що використання сучасних досягнень науки на першій стадії досудового провадження підвищує її роль і значимість, дозволяє своєчасно позбавити громадян від подальшої участі у сфері кримінального судочинства при відсутності до цього підстав, а також запобігти ущемлення прав і законних інтересів осіб, відносно дій яких могли бути порушені кримінальні справи. Дане питання тривалий час обговорюється на сторінках наукових видань. Важко зустріти автора, який би висловлювався проти доцільності використання спеціальних знань в науці, техніці та інших галузях під час перевірки заяв і повідомлень про злочини.

Але така однастайність не спостерігається, коли торкаються питання про форми використання спеціальних знань і процесуальну природу даних, які при цьому одержують.

До таких форм В.Д. Арсеньєв відносить: участь спеціаліста в слідчих діях (мабуть, тільки в процесі огляду місця події), отримання довідок з спеціальних питань, матеріалів відомчих досліджень¹. Зазначену думку поділяє В.В. Степанов і пропонує називати дослідження, що проводять до порушення кримінальної справи - попередніми. Їх відмінність від експертизи він вбачає в обмеженості обсягу матеріалу, який подається для дослідження². Подібні думки зуст-

¹ Арсеньєв В.Д. *Использование специальных медицинских знаний до возбуждения*

² Степанов В.В. *Предварительная проверка первичных материалов о преступ-*

річаємо і у інших авторів, які стверджують, що проведенню експертизи на цій стадії заважають деякі обставини, до яких відносять: а) терміни проведення експертизи, як правило, перевищують 10 днів, протягом яких має бути нято рішення по заяві або повідомленню; б) неможливість дотримання прав заінтересованих осіб у разі призначення експертизи до порушення кримінальної справи³. У даному випадку автори не враховують тієї обставини, що у багатьох випадках для такого дослідження матеріал подається у такому ж самому обсязі, як і для експертизи, само дослідження проводиться тією ж установою і за тією ж методикою, начеб то воно проводилося під час розслідування. З об'єктивних обставин в іншому порядку воно і не може відбуватися. Тому рекомендація про проведення попереднього дослідження в більш короткі терміни не може бути прийнятною. Незалежно від назви, попереднє або експертне, дослідження потребує дотримання відповідної методики. Якщо той чи інший об'єкт потребує дослідження 20 днів, то його не можна скоротити назвавши дослідження попереднім. Мова іде лише про ті дослідження, які не потребують значного часу, а без результатів їх проведення неможливо встановити підстави для порушення кримінальної справи (ознаки злочину) Для підтвердження наведемо наочний приклад. Під час догляду багажу пасажирів перед посадкою в літак у валізі одного з них виявлено саморобний ніж. Для вирішення питання про порушення кримінальної справи треба було встановити, чи є зазначений предмет холодною зброєю. Для цього його направили до криміналістичного підрозділу органів внутрішніх справ. На підставі проведеного дослідження експерт за посадою дійшов висновку, що представлений ніж відноситься до холодної зброї. Про це він видав відповідну довідку. На думку В.В.Степанова така довідка не має доказової сили. Разом з тим автор вважає, що "якщо з'ясування питань, які є предметом таких досліджень, має значення для справи, в ході попереднього розслідування має бути призначена експертиза"⁴. Оскільки в даному випадку з'ясування питання про те, чи є ніж холодною зброєю, безумовно має значення для справи, то слідуючи за міркуваннями В.В.Степанова, необхідно знову направити цей самий ніж на дослідження, тепер уже з постановою про призначення експертизи. Вірогідно, що ніж надійде у ту ж саму експертну установу, де його досліджували раніше і може потрапити особі, яка проводила попереднє дослідження. Природно виникає запитання: у чому буде полягати відмінність між двома дослідженнями, одне з яких, користуючись термінологією В.В.Степанова слід іменувати «попереднім», а друге «експертним»?

Відмінність буде лише одна. Перше дослідження проводилося до порушення кримінальної справи, а друге — після прийняття такого рішення і офор-

³Бурков И.В., Мурзииков А.В. Заключение эксперта как вид доказательств. - Вла-

⁴Степанов В. В. Предварительная проверка первичных материалов о преступ-

млялися вони різними процесуальними документами. Але навряд чи є дійсна потреба у проведенні другого дослідження.

Крім цього слід зазначити, що деякі дослідження пов'язані з пошкодженням або знищенням об'єкта, а інколи об'єкт не може зберігатися довгий час в силу об'єктивних процесів. Це робить неможливим представити експерту зразки дня дослідження у натуральному вигляді (харчові продукти та інші речовини, які не можуть зберігатися тривалий час в силу природного перебігу) і він робить висновки за матеріалами попередніх досліджень. Тому слід підтримати думку Є.Г.Коваленка про недоцільність оформляти використання спеціальних знань в стадії порушення кримінальної справи складанням актів, довідок тощо, що не відповідає вимогам практики⁵.

Заборона збирання інформації на початковому етапі провадження зазначеними засобами суперечить принципам повноти і швидкості, а в цілому логіці розслідування. Це змушує практиків шукати обхідні шляхи для з'ясування питань, які виникають і прийняття правильних і обґрунтованих рішень.

Усе це свідчить про об'єктивну потребу внесення відповідних змін до закону. Тим паче, що відміна між відомчими, або попередніми, як їх називають, дослідженнями і судовою експертизою полягає у процесуальній регламентації цих видів діяльності, а не у фактичних діях, які виконуються, застосованих методиках і одержаних результатах.

Крім того, слід звернути увагу на правове положення особи, яка володіє спеціальними знаннями і залучається до процесуальної діяльності в цій стадії. Її положення, права та обов'язки в чинному КПК України не визначені. Особа, якій направляють об'єкт для попереднього дослідження не є спеціалістом у процесуальному розумінні. Таким вона може стати, коли буде залучена до участі у слідчих діях, які, як правило, можуть проводитися лише після порушення кримінальної справи. Саме з цього часу, відповідно до ст.128-1 КПК України особа набуває процесуального статусу спеціаліста і наділяється відповідними правами та обов'язками.

Тоді, здається, доцільніше дозволити проведення експертизи в процесі перевірки заяв та повідомлень про злочини, якщо без цього встановити наявності або відсутності підстав для порушення кримінальної справи неможливо. На підтвердження наведеної думки висловилося 87% слідчих і працівників дізнання, 9% - не визначили свого ставлення і 4% вважають за можливе вирішувати це питання в існуючому порядку.

Внесення подібних змін до кримінально-процесуального закону, на думку В.С.Кузьмічова, дозволило б вирішити два завдання: 1) усунути наявні органі-

⁵Коваленко Є.Г. *Теорія та практика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві // Еволюція уголовного судопроизводства на постсоветском пространстве (книга вторая): Материалы международной научно-практической*

заційні труднощі у використанні допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями на стадії вирішення питань про порушення кримінальної справи; 2) виключити ставлення таких осіб до попередніх досліджень як до роботи «другого сорту», оскільки між попереднім дослідженням і експертизою змістовних розходжень немає⁶. Проведення експертизи в процесі перевірки заяв та повідомлень дозволить: підвищити її якість, що сприятиме прийняттю законних та обґрунтованих рішень; виключити дублювання в роботі слідчих та експертних підрозділів; скоротити час розслідування кримінальних справ. Крім того не слід забувати і про економічну сторону даного питання. Вже сьогодні проведення експертних досліджень потребує певної оплати. Опитування співробітників оперативних апаратів показало, що ця проблема є, і у подальшому не відомо, як буде вирішуватися. В ряді регіонів результати експертного дослідження можна отримати лише після перерахування коштів за проведену роботу. Рівень фінансування правоохоронних органів всім відомий. Це спонукає практиків знову таки вишукувати можливості оплати послуг експертних підрозділів. То чи потрібно робити одну і ту ж саму роботу двічі, чи краще передбачити законодавчі гарантії для отримання об'єктивних і повних даних за результатами спеціального дослідження.

У зв'язку з цим, слід вважати позитивним намагання законодавця у новому КПК розширити коло процесуальних засобів перевірки заяв і повідомлень. На відміну від чинного, у проекті КПК зазначається, що для перевірки заяв і повідомлень можуть бути проведені огляд, освідчування, а при можливості - судові експертизи.

Звичайно це ще не свідчить про те, що по кожному випадку для перевірки заяв і повідомлень будуть проводитись зазначені слідчі дії. До їх застосування слід вдаватися лише у тих випадках, коли для перевірки ситуації, яка склалася на момент досудового провадження інших процесуальних засобів недостатньо. Пряма вказівка про це міститься у ст. 144 проекту КПК і стосується судової експертизи, яка призначається при перевірці заяв і повідомлень про злочин не завжди, а лише тоді, коли виникають питання, для вирішення яких потрібні спеціальні знання. У даній стадії, як вірно зазначає В.Ісаєнко, не можуть призначатися ідентифікаційні експертизи, для проведення яких необхідно відбирати зразки для порівняльного дослідження⁷. Крім того, слід пам'ятати, що така перевірка є попередньою, дослідною, стосовно розслідування і не повинна підміняти досудове слідство.

⁶ Кузьмичов В. С *Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: Монографія.*

⁷ Исаенко В *Проблемы выполнения следственных действий до возбуждения уго-*